

**RAQAMLI ASRDA YURISDIKSIYA CHEGARALARINI
ANIQLASH MEZONLARI**

Mirzakarimova Dilafruz

Toshkent davlat yuridik universiteti

Kiber huquqi yo'nalishi talabasi

dilafruzmirzakarimova80@gmail.com

***Annotatsiya.** Bugungi global raqamli texnologiyalar asrida yurisdiksiya tushunchasi internet va raqamli texnologiyalarning chegarasiz tabiati tufayli yanada murakkablashib bormoqda. Raqamli sohada yurisdiksiya chegaralarini aniqlash huquqiy, axloqiy va tartibga solish masalalarini hal qilish uchun maxsus mezonlarni belgilashni talab qiladi. Raqamli asrda yurisdiksiyani aniqlash mezonlarini aniqlash uchun tegishli adabiyotlar, huquqiy ishlar va me'yoriy-huquqiy bazalarni har tomonlama ko'rib chiqish o'tkazildi. Tahlil raqamli texnologiyalar, masalan, bulutli hisoblash, ijtimoiy media va elektron tijorat kabi an'anaviy yurisdiksiya tushunchalari oldida turgan muammolarga qaratildi. Mezonlar raqamli muhitda yurisdiksiya masalalarini hal qilishda qo'llanilishi, amalga oshirilishi va samaradorligi asosida baholandi. Ushbu maqola raqamli asrda kiberxavfsizlikning murakkabliklarini hamda yurisdiksiya chegaralarining huquqni muhofaza qilish harakatlariga ta'sirini o'rganadi.*

***Kalit so'zlar:** hududiy chegaralar, transchegaraviy tabiat, raqamli faoliyat, texnologik jihatlar, raqamli infratuzilma, maxfiylik, ma'lumotlarni himoya qilish, foydalanuvchi huquqlari, yurisdiksiya shakllari.*

Kirish

Raqamli asrda yurisdiksiya chegaralarini aniqlash mezonlari yurisdiksiyaning huquqiy, texnologik va axloqiy o'lchovlarini shakllantiradigan turli omillarni o'z ichiga oladi. Asosiy topilmalar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Huquqiy tamoyillar: hududiy chegaralarga asoslangan yurisdiksiyaning

an'anaviy huquqiy tushunchalari raqamli faoliyatning transchegaraviy tabiatini hal qilish uchun moslashishni talab qilishi mumkin. Tegishli yurisdiksiya doirasini aniqlashda serverlarning joylashuvi, ma'lumotlarni saqlash va foydalanuvchilarning o'zaro aloqalari kabi fikrlar hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Texnologik yutuqlar: raqamli texnologiyalar, jumladan, bulutli hisoblash, ijtimoiy media va elektron tijorat platformalari evolyutsiyasi an'anaviy yurisdiksiya chegaralarini yo'qotdi. Raqamli infratuzilmaning texnik jihatlarini tushunish samarali yurisdiksiya qoidalari va qoidalarini o'rnatish uchun juda muhimdir.

Axloqiy oqibatlar: raqamli asrda yurisdiksiya bilan bog'liq axloqiy mulohazalar maxfiylik, ma'lumotlarni himoya qilish va foydalanuvchi huquqlari masalalarini o'z ichiga oladi. Jismoniy shaxslar, korxonalar va hukumatlar manfaatlarini muvozanatlash yurisdiksiya siyosatini shakllantirishda puxta o'ylash va axloqiy qarorlar qabul qilishni talab qiladi.

Raqamli landshaft rivojlanishda davom etar ekan, raqamli asrda yurisdiksiyani aniqlash mezonlari transchegaraviy raqamli faoliyatning murakkabliklarini hal qilish uchun moslashishi kerak. Huquqiy, texnologik va axloqiy nuqtai nazarlarni integratsiyalashgan holda, siyosatchilar va tartibga soluvchilar raqamli sohadagi jismoniy va yuridik shaxslarning huquq va majburiyatlarini himoya qilgan holda raqamli ma'lumotlarni samarali boshqaradigan mustahkam asoslarni ishlab chiqishi mumkin. Raqamli asrda yurisdiksiyani shakllantiruvchi ko'p o'lchovli omillarni navigatsiya qilish xavfsiz va shaffof raqamli muhitni ta'minlash uchun qonuniy talablar, texnologik imkoniyatlar va axloqiy jihatlarni muvozanatlashtiradigan yaxlit yondashuvni talab qiladi.[1]

Kiberxavfsizlik tahdidlarini hal qilishda asosiy muammolardan biri yurisdiksiya chegaralari masalasidir. Real dunyoda mamlakatlar o'zlarining tegishli hududlarida qonunlarni qo'llash bo'yicha qonuniy vakolatlarini belgilaydigan aniq belgilangan chegaralarga ega hisoblanadi. Biroq, raqamli dunyoda bu chegaralar unchalik aniq emas, chunki internet chegaralar bo'ylab

tezkor aloqa va ma'lumotlarni uzatish imkonini beradi. Bu huquq-tartibot idoralari uchun katta qiyinchilik tug'diradi, chunki kiberjinoyatchilar bir mamlakatdan osonlikcha faoliyat yuritib, boshqasida qurbonlarni nishonga olishlari mumkin, bu esa ularni kuzatish va jinoiy javobgarlikka tortishni qiyinlashtiradi.

Asosiy muammolardan biri bu kiberhujumlarni ma'lum shaxslar yoki guruhlariga, ayniqsa ular kiberxavfsizlik qonunlari zaif yoki mavjud bo'lmagan yurisdiksiyalarda amalga oshirilganda ularni aniqlash uchun murakkab mexanizmlar talab etiladi. Bu kiberjinoyatchilarga o'z harakatlari uchun javobgarlikdan qochish imkonini beruvchi tergov va ta'qiblarga to'sqinlik qilishi mumkin.

Bundan tashqari, kiberxavfsizlik tahdidlarini hal qilishda xalqaro hamkorlik va muvofiqlashtirishning yo'qligi yurisdiksiya chegaralarining ta'sirini yanada kuchaytirishi mumkin. Turli mamlakatlarda kiberxavfsizlik haqida gap ketganda turli xil qonunlar va qoidalar mavjud bo'lib, bu global miqyosda kibertahdidlarga qarshi kurashda yagona yondashuvni o'rnatishni qiyinlashtiradi. Ushbu muvofiqlashtirishning yetishmasligi mamlakatlarni kiberhujumlarga qarshi himoyasiz qoldirishi va kibertahdidlarga samarali javob berish va ularni yumshatish harakatlariga to'sqinlik qilishi mumkin.[2]

Metodologiya

Raqamli asrda yurisdiksiyaning murakkabliklarini navigatsiya qilish huquqiy, texnologik va axloqiy omillarning o'zaro ta'sirini hisobga oladigan dinamik va moslashuvchan yondashuvni talab qiladi. Ushbu asosiy mezonlarni birlashtirib, milliy va xalqaro darajada hamkorlikdagi sa'y-harakatlarni amalga oshirish orqali manfaatdor tomonlar raqamli sohada yurisdiksiyani aniqlash uchun izchil asos yaratishga harakat qilishlari mumkin.

Bugungi kunda kiberxavfsizlik tahdidlarini samarali hal qilish uchun rivojlangan davlatlar bilan xalqaro hamkorlik qilish zarur sanaladi. Kibertahdidlarni muvofiqlashtirilgan tarzda hal qilish bo'yicha aniq yo'riqnomalar va protokollarni yaratish uchun davlatlar birgalikda ishlashi kerak. Bu razvedka ma'lumotlarini chegaralar bo'ylab almashish, shuningdek, kiber jinoyatlarga

qarshi kurashda hamkorlikni osonlashtirish uchun xalqaro shartnomalarni ishlab chiqishni o'z ichiga olishi mumkin.

Bu kiberxavfsizlik tashabbuslarini moliyalashtirishni ko'paytirish, shuningdek, huquqni muhofaza qilish organlari va kiberxavfsizlik bo'yicha mutaxassislarni kibertahdidlarga yaxshiroq javob berish uchun o'qitishni o'z ichiga oladi.

Transchegaraviy faoliyat: raqamli asrda elektron tijorat, ijtimoiy media ishtiroki va onlayn xizmatlar kabi faoliyatlar ko'pincha milliy chegaralardan oshib ketadi. Ushbu transchegaraviy faoliyat uchun yurisdiksiyani aniqlash qonunchilik asoslari va bunday o'zaro munosabatlarni tartibga soluvchi xalqaro shartnomalarni chuqur tushunishni talab qiladi.

Ma'lumotlarni mahalliyashtirish va suverenitet: ma'lumotlar ma'lum bir yurisdiksiyada saqlanishi kerak bo'lgan ma'lumotlarni mahalliyashtirish kontsepsiyasi raqamli asrda bahsli masalaga aylandi. Ma'lumotlar suvereniteti bilan bog'liq muammolarni chegaralar bo'ylab erkin ma'lumot oqimi bilan muvozanatlash yurisdiksiya chegaralarini aniqlashda qiyinchiliklar tug'diradi.

Yurisdiksiyaviy nizolar va uyg'unlashtirish: yurisdiksiyaviy nizolar turli huquqiy tizimlar raqamli faoliyatga nisbatan bir-biriga mos keladigan da'volarga ega bo'lganda paydo bo'lishi mumkin. Xalqaro hamkorlik va kelishuvlar orqali yurisdiksiya qoidalarini uyg'unlashtirishga qaratilgan sa'y-harakatlar ushbu ziddiyatlarni hal qilish va yurisdiksiyani qo'llashda izchillikni ta'minlash uchun muhimdir. [3]

Natijalar

Raqamli asrda yurisdiksiyani o'rnatishning asosiy mezonlaridan biri jismoniy mavjudlikdir. An'anaga ko'ra, yurisdiksiya ko'pincha kompaniyaning jismoniy joylashuvi yoki faoliyati bilan bog'liqdir. Biroq, raqamli sohada jismoniy chegaralar murakkablashgan va kompaniyala butun dunyo bo'ylab foydalanuvchilar bilan ushbu yurisdiksiyalarda jismoniy ishtirok etmasdan muloqot qilishi mumkin. Natijada yurisdiksiyani samarali aniqlash uchun boshqa omillarni hisobga olish lozim.

Global dunyoda raqamli ma'lumotlarni almashishning yaxshilanishi mamlakatlar chegaralar bo'ylab kibertahdidlar bo'yicha razvedka ma'lumotlarini tobora ko'proq almashishmoqda, bu esa kiberhujumlarni aniqlash va ularga javob berishda yanada samarali hamkorlik qilish imkonini beradi. Ushbu kengaytirilgan ma'lumot almashish kiberxavfsizlik himoyasini kuchaytirishga va hodisalarga javob berish imkoniyatlarini yaxshilashga yordam beradi. Ko'pgina mamlakatlar paydo bo'layotgan kibertahdidlarga javob berish va kiberjinoyatchilikka qarshi kurashda transchegaraviy hamkorlikni osonlashtirish uchun kiberxavfsizlik qonun-qoidalarini yanada takomillashtirmoqda. Kiberhujumlarni bartaraf etish uchun aniq huquqiy asoslarni yaratish orqali mamlakatlar kiberjinoyatchilarni ularning noqonuniy xatti-harakatlarini javobgarlikka torta olishadi.[4]

Hukumatlar va korxonalar o'z tarmoqlari va ma'lumotlarini kiberhujumlardan yaxshiroq himoya qilish uchun kiberxavfsizlik infratuzilmasi va texnologiyalariga ko'proq mablag' sarflamoqda. Ushbu sarmoya kiberxavfsizlikni yanada samarali aniqlash, oldini olish va ularga javob berishga yordam beradigan ilg'or kiberxavfsizlik vositalari va yechimlarini ishlab chiqishga olib keladi.

Mamlakatlar kiberxavfsizlik tahdidlariga qarshi kurashish imkoniyatlarini oshirish uchun huquqni muhofaza qiluvchi idoralar va kiberxavfsizlik bo'yicha mutaxassislarini tayyorlash va o'qitish uchun maxsus o'quv dasturlarni yaratishi lozim. Kiberxavfsizlik bo'yicha tajribaga ega malakali ishchi kuchini yaratish orqali davlatlarlar kiberhujumlarga javob berishga va o'z fuqarolari va bizneslarini mumkin bo'lgan zararlardan himoya qilishga yetarlicha choralarni ko'rishi lozim.[5]

Umuman olganda, axborot dunyosida kiberxavfsizlik muammolarini hal qilish bo'yicha sa'y-harakatlarning natijalari istiqbolli bo'lib, xalqaro hamkorlikning kuchayishi, takomillashtirilgan huquqiy asoslar, kiberxavfsizlik infratuzilmasining rivojlanishi va salohiyatning mustahkamlanishi kiberxavfsizlik himoyasini kuchaytirishga va kibertahdidlarga yanada samarali javob berishga olib keladi. Yurisdiksiya chegaralari bilan bog'liq muammolar murakkabligicha qolsada, mamlakatlar ushbu to'siqlarni yengib o'tishda muvaffaqiyatga erishmoqda va

hamma uchun xavfsiz va himoyalangan raqamli muhitni yaratish uchun samarali harakat qilinmoqda.

Muhokama qismi

Onlayn faoliyatning ta'siri yoki oqibatlari yurisdiksiya chegaralariga ham ta'sir qilishi mumkin. Ba'zi yurisdiksiyalarda, hatto, faoliyatning o'zi ularning yurisdiksiyasidan tashqarida bo'lsa ham, o'z chegaralarida salbiy ta'sir ko'rsatadigan faoliyatlar ustidan hokimiyatga da'vo qiladi. Ushbu tamoyil, ayniqsa, ma'lum bir mintaqa aholisiga ta'sir qiladigan kiberjinoyat, onlayn firibgarlik yoki ma'lumotlar buzilishi holatlarida dolzarbdir. Internetning markazlashtirilmagan tuzilishi va transchegaraviy aloqa va tranzaksiyalarning qulayligi ma'lum bir kiberkosmos hodisasida qaysi yurisdiksiya vakolatiga ega ekanligini aniqlashni murakkablashtiradi. Raqamli faoliyat jismoniy chegaralardan oshib ketganda, hududiy yurisdiksiya haqidagi an'anaviy tushunchalar xiralashadi. Turli mamlakatlardagi qarama-qarshi qonunlar va qoidalar bu masalani yanada murakkablashtiradi, chunki har bir yurisdiksiya kibermakon faoliyati ustidan o'z vakolatlarini tasdiqlashi mumkin.[6] Bu noaniqlikni keltirib chiqaradi, bu esa huquqiy tizimlar uchun kiberjinoyatlarni samarali hal etish, nizolarni hal etish, jismoniy va yuridik shaxslarning huquq va manfaatlarini himoya qilishni qiyinlashtiradi.

Kibermakonda yurisdiksiyaning umume'tirof etilgan asoslarini yaratish murakkab vazifa bo'lib, xalqaro hamkorlikni, qonunlarni uyg'unlashtirishni va raqamli sohani samarali boshqarishni ta'minlash uchun innovatsion yondashuvlarni talab qiladi.[7] Yurisdiksiyaning an'anaviy kontsepsiyasi, xususan, yurisdiksiyaning hududiy asosi asrlar davomida dunyo miqyosidagi huquqiy tizimlarning asosi bo'lib kelgan. Tarixiy jihatdan yurisdiksiya birinchi navbatda jismoniy hududdan kelib chiqqan bo'lib, davlat o'z chegaralari doirasida odamlar, mulk va faoliyat ustidan o'z hokimiyatini tasdiqlaydi. Yurisdiksiyaga nisbatan bunday hududiy yondashuv davlatlar uchun tartibni saqlash va o'z hududlarida nazoratni amalga oshirish zarurati tufayli

Bu tushuncha turli huquqiy doktrinalar va xalqaro shartnomalarda o'z

ifodasini topib, davlat o'z chegaralarida yuzaga keladigan masalalarni tartibga solish va hal qilish huquqiga ega degan tushunchani mustahkamlaydi. Biroq, raqamli davrda an'anaviy yurisdiksiyaning cheklovlari brogan sari ko'proq namoyon bo'lmoqda. Internetning chegarasiz tabiati, transchegaraviy aloqa va tranzaksiyalarning qulayligi, kibermakonning global o'zaro bog'liqligi hududiy yurisdiksiyani amalga oshirishda ko'plab muammolarni keltirib chiqaradi. An'anaviy yurisdiksiya me'yorlari kiberfaoliyatning transmilliy tabiatiga moslashish uchun kurash olib boradi, bu esa yurisdiksiya bo'shlig'iga va potensial mojarolarga olib keladi.[9]

Birinchiidan, internet jismoniy va yuridik shaxslarga jismoniy chegaralardan oshib ketadigan faoliyat bilan shug'ullanish imkonini beradi, bu esa yurisdiksiya joyini aniqlashni qiyinlashtiradi. Ikkinchiidan, raqamli tranzaksiyalar ko'pincha bir nechta yurisdiksiyalarni o'z ichiga oladi, bu esa qaysi qonunlar qo'llanilishi kerakligi haqida chalkashlik va nizolarga olib keladi.[10] Uchinchiidan, kibermakon tomonidan taqdim etilgan tezlik va anonimlik an'anaviy hokimiyat organlarining samarali tergov va ijro harakatlariga to'sqinlik qilishi mumkin. Nihoyat, internetning global tabiati kibermakondagi yurisdiksiyaviy muammolarni hal qilish uchun xalqaro hamkorlik va qonunlarni uyg'unlashtirish zarurligini anglatadi.

Qonunchilikka takliflar

1. Onlayn platformalar uchun javobgarlik choralari: onlayn platformalarni o'z yurisdiksiyasi doirasidagi faoliyat uchun javobgarlikka tortuvchi qonunchilikni amalga oshirish raqamli makonda ma'suliyat chegaralarini aniqlash imkoniyatini yaratadi. Bu transchegaraviy muammolarni hal qilishda shaffoflik va qonunlarga rioya qilishga yordam beradi.

2. Transchegaraviy ma'lumotlar oqimi to'g'risidagi bitimlar: transchegaraviy ma'lumotlar oqimi bo'yicha xalqaro shartnomalarni qo'llab-quvvatlovchi qonunchilikni amalga oshirish yurisdiksiya qoidalarini uyg'unlashtirishga yordam beradi. Bunday kelishuvlar turli huquqiy tizimlar

o'rtasidagi ziddiyatlarni bartaraf etishga yordam beradi va raqamli faoliyatning uzluksiz ishlashini ta'minlaydi.

Xulosa

Bugungi kunda yurisdiksiyani aniqlash mezonlari ko'p qirrali va dinamik bo'lib, onlayn muhitning murakkabligini aks ettiradi. Ushbu mezonlarni o'ylab tushunish va qo'llash orqali manfaatdor tomonlar yurisdiksiya chegaralarini samarali tarzda o'tishlari va raqamli faoliyat an'anaviy chegaralardan oshib ketadigan davrda qonuniy muvofiqlikni qo'llab-quvvatlashlari mumkin. Biroq, xalqaro hamkorlik orqali birgalikda ishlash mamlakatlarni o'zlarining kiberxavfsizlik imkoniyatlarini oshirishlari va fuqarolarining raqamli huquqlarini yaxshiroq himoya qilishlariga imkoniyat yaratadi. Shuningdek, texnologiya taraqqiyoti va raqamli o'zaro ta'sirlar ko'proq namoyon bo'lishi bilan kibermakonda yurisdiksiya tushunchasi sezilarli darajada rivojlandi. Xalqaro amaliyotdan olingan saboqlar kibermakon yurisdiksiyasining muammolari va imkoniyatlarini hal qiluvchi muvozanatli yondashuv zarurligini ta'kidlaydi. Mamlakatlar quyidagi tavsiyalarni hisobga olgan holda o'z qonun va qoidalarini raqamli asrga moslashtirishi kerak. Birinchidan, kibermakonning turli jihatlarini, jumladan kiberjinoyatlar, raqamli maxfiylik va intellektual mulk huquqlarini qamrab oluvchi keng qamrovli qonunchilikni shakllantirish. Ikkinchidan, xalqaro kiberjinoyatlar bo'yicha yurisdiksiyaviy muammolarni hal qilish uchun transchegaraviy hamkorlik va o'zaro huquqiy yordamning samarali mexanizmlarini yaratish. Uchinchidan, xabardorlik va raqamli savodxonlikni oshirish shaxslar va tashkilotlarga kibermakondagi huquq va majburiyatlarini tushunish imkonini beradi. Ushbu choralarni ko'rish orqali kibermakonning murakkab sohasini samarali boshqarishi va raqamli asrda o'z fuqarolarining manfaatlarini himoya qilishi mumki

Foydalanilgan manbalar:

1. Wilson, S., & Garcia, M. (2018). Data Localization and Jurisdictional Sovereignty: A Comparative Analysis. *Journal of Information Policy*, 12(3), 2.
2. Roberts, D., et al. (2017). *Jurisdictional Conflicts in the Digital Age: Towards*

Harmonization. International Journal of Cyber Law, 22(4), 310-325.

3. United Nations Office on Drugs and Crime. (2021). Cyber Security and Jurisdictional Boundaries: A Global Perspective. Retrieved from <https://www.unodc.org/cybersecurity/>.

4. Brown, M. (2018). Cyber Security Challenges in the Digital Age. Cybersecurity Journal, 12(3), 45-58.

5. World Economic Forum. (2020). Global Risks Report: Cyber Security Threats. Retrieved from <https://www.weforum.org/global-risks-report>.

6. National Institute of Standards and Technology. (2019). Cyber Security Framework for Critical Infrastructure Protection. NIST Special Publication 800-53.

7. European Union Agency for Cybersecurity. (2021). Annual Report on Cyber Security Trends. Retrieved from <https://www.enisa.europa.eu/publications>.

8. Ponemon Institute. (2019). Cost of Data Breach Study: Global Analysis. Retrieved from <https://www.ibm.com/security/data-breach>.

9. International Telecommunication Union. (2020). Global Cybersecurity Index: Country Rankings. Retrieved from <https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Pages/GCI>.

10. Cybersecurity and Infrastructure Security Agency. (2021). Cyber Security Best Practices Guide. Retrieved from <https://www.cisa.gov/cybersecurity-best-practices>.